

**Gróf Tisza István és a fontolva haladó Debrecen
(Különös tekintettel a *Magyar Figyelő*
1911–1918-i évfolyamaira)¹**

Gellén József

történész, ny. egyetemi adjunktus, Debreceni Egyetem

Amikor Debrecen szellemi központ szerepét hangsúlyozzuk, szinte közhelyként emlegetjük, hogy ezt a szerepet a város az idők során a nyugat fő eszmeáramlatainak befogadásával és saját lényegi vonásaihoz való szerves asszimilálásával volt képes betölteni. Ide kívánczok egy mondat gróf Tisza Istvánnak egy 1909-ben, a Tiszántúli Református Egyházkerület fogadásán elmondott köszöntőjéből: „A nyugattól átvett kulturális értékeknek a nemzet egyéniségéhez való átalakítása a kálvinizmus feladata, ezért van szükség a debreceni egyetemre, melynek érdekében az erőket nem szétforgácsolni, hanem egyesíteni kell.”²

Nos, a gróf Tisza István által indított és 1911–1918 között negyedévente rendszeresen megjelenő *Magyar Figyelő* c. folyóirat is ezt a funkciót kívánta betölteni. „A Magyar Figyelő hangja hívó és irányító kürtszó akar lenni abban a mozgalomban, amely a magyar értelmiség egyesítése és erősítése érdekében folyik...”³ Visszatérően fogalmazza meg politikai küldetését: „A Magyar Figyelő, osztály-, vallás-, faj-, és pártkülönbség nélkül tanácsra, *társulásra és munkára* (kiem. G. J.) szólítja a magyar férfiakat és nőket, akik tiszteletben tartják nemzetük múltját, és reménykedve tekintenek annak jövőjébe.”⁴

¹ Elhangzott a Tisza István Tudományos Társaság 2018. október 30-i emlékülésén.

² Idézi Baráth Béla Levente: A Tiszántúli Református Egyházkerület és a Tiszántúli Régió fejlődése az 1910-es években. In: Vladár Gábor – Szabó Előd (szerk.) „Isten fia magának egy kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe” Ünnepi kötet dr. Márkus Mihály püspökprofesszor 70. születésnapja tiszteletére. Pápa, Teológiai Akadémia, 2013. 11–15.

³ *Az olvasóhoz*, Magyar Figyelő 1912/I. szám 3–4. lásd még: „Párt-, osztály-, faj-, és valláskülönbség nélkül egy táborba tartoznak mindazok a művelt férfiak és nők, akik boldogulásukat a nemzeti állam keretei között keresik.. az összetartozó művelt rétegeknek – a szó legszabadelvűbb értelmében vett polgárságnak – tömörítése elsőrendű nemzeti és kulturális feladat..”

⁴ *Gróf Tisza István képviselőházi beszédei* Budapest, 1937. 468. Idézi: Tökéczki László: *Tisza István eszmei és politikai arca*. Budapest, 2018. 210.

Ezen célok elérése érdekében gyűjtötték maguk köré Tisza István és Herczegh Ferenc – mint szerkesztők – a 20. század elejének legkiemelkedőbb, legtájékozottabb szabadelvű gondolkodóit, mint Alexander Bernát filozófus, esztéta, Tonelli Sándor közgazdász, író, iparkamarai elnök, utazó, Marcali Henrik, történész, Ferenczi Árpád alkotmányjogász és Yolland Artúr [Arthur Yolland] magyarrá lett angol filológus és sportember.

Ugyanakkor a *Magyar Figyelő* teljes folyamán érvényesül a szellemi küzdelem az ún. szabadgondolkodású szocialisták és a polgári radikálisok ellen. Gróf Tisza István a szerzője az 1911-ben megjelent *Szabadgondolkodás* c. írásnak, amely máig szóló érvennyel fejti ki a maga szabadelvű (konzervatív liberális) álláspontját. „Az ateista és materialista világnézeten felépülő nemzetköziség mind merészebben, mind cinikusabb leplezetlenséggel üti fel a fejét, s ki akarják ölni a magyar fiatalság... lelkéből a valláserkölcsi világnézetet, a nemzeti ideált... Micsoda elmaradott ember az, aki még ma is nemzetről beszél? Az emberiség, a világpolgárság a cégér, az egyén, a minden közcél szolgálata alól felszabadított és minden kötelességérzet nyűgétől megmentett egyén jóllakatása a lényeg... De nekünk a gondolkodói szabadságot a „szabadgondolkodók” ellen kell megvédenünk. A léleknek ezt az igazi szabadságát..., mely nem a divatos áramlatok, nem közhelyek szerint ítél..., hanem az ellentétes áramlatok szabad mérkőzésétől várja haladásunkat, a felvilágosodást.” Tisza tételmondata: „Mi, akik nem jelszavakkal akarjuk a nemzet lelkét megtölteni..., mi, akik... az élet, a szabadság, a *munka* [kiem. G. J.] mellett emeljük fel a szavunkat, bizonyára nem a sötétség, a reakció elmaradott lovagjai vagyunk.”⁵

Ez a vissza-visszatérő tematika a politikatudományban ma is napirenden van. Vessük össze például a Karl Popper által felvetett és nagyra becsült „brit rejtély” kérdését (a hosszú történelmi időszakokon átívelő politikai stabilitást) vizsgálódása középpontjába állító portugál tanítványa, João Carlos Espada *A politikai szabadság angol-amerikai hagyománya* című kötetét⁶ Tisza István politikai nézeteivel. Tisza Istvántól idegen a doktriner gondolkodás, a politikai radikalizmus és szélsőség, a felelősség nélküliség, mely vonásokat Tisza egyszerűen csak „sans-culotte” gondolkodásnak nevezi, ami nem fér össze Espada rendezett szabadság és kötelesség mentalitásának kereteivel sem.⁷ Megismétli a neves angol konzervatív filozófus, Lord Anthony Quinton Edmund Burke-re utaló kérdésfeltevését „vajon miért hatott John Locke (az angol-skót felvilágosodás fő

⁵ Tisza István „Szabadgondolkodás” Magyar Figyelő 1911/I. szám 3–18. Vö. a közelmúltban megjelent Megadja Gábor *A Szabadság reakciós harcosai* (A haladó politika közép-európai bírálata, Budapest, Századvég Kiadó 2019.) megállapításaival.

⁶ João Carlos Espada *The Anglo-American Tradition of Liberty: A View from Europe*. Routledge, New York, 2016. Magyarul: *A politikai szabadság angol-amerikai hagyománya*. Typotex PPKE, Budapest, 2017.

⁷ J.C. Espada id. mű (magyarul) 120–137.

alakja) tanainak Franciaországba való importálása úgy, mint az éhgyomorra fogyasztott alkohol?”⁸ A 18. század vége, illetve Burke, Chateaubriand és Alexis de Tocqueville óta ezt a hagyományt konzervatívnak szokták nevezni. Espada ezt írja „jobban szeretem az anglo-amerikai szabadság hagyományának nevezni, melybe valójában beletartoznak a konzervatívok, a liberálisok, még a szociáldemokraták is – amennyiben mindannyian forradalom-ellenes álláspontot képviselnek és ragaszkodnak a politikai szabadsághoz és a személyes felelősséghez.”⁹ Tegyük hozzá a kötelességtudathoz is. Fontos itt megjegyezni, hogy Tisza István egyetemi éve alatt (Budapest, Heidelberg, Berlin) tanulmányutakat tett, többek között Angliában is (Oxford). Bár zárkózott volt, de sokat olvasó és „minden irányban gondosan tájékozódó ember lett”.¹⁰ Talán ennek is köszönhető, hogy a *Magyar Figyelő*-ben közzétett írások széleskörű és mély anglisztikai ismereteket tükröznek. A szakirodalom az angломániát is gyakran említi, de célszerűbb ezt anglofiliának nevezni Ország László javaslatának megfelelően.¹¹ A *Magyar Figyelő* szerzői is rendszeresen foglalkoznak az angol politika-történet példáival, az alkotmány fejlődésével, és a „rejtélyes” brit politikai stabilitással. Így pl. az angol parlament házszabályairól szóló cikkek az obstrukció letörésének aktuálpolitikai kontextusában.

Kínálkozik a párhuzam a kiegyezés-korabeli Debrecen szellemi politikai életével is. A debreceni Irinyi Károly történész posthumus megjelent munkája „A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867–1918” idézi a debreceni önmítoszt [identitást] megfogalmazó egyik városatyja felszólalását, melyben a várost „a demokrácia veteményeskertjének” nevezte,¹² ugyanakkor utasította vissza a közgyűlés a kormány köznyugalomra intő felhívását, mert „Debrecen rendszeretete és politikai érettsége ilyen aggodalomra nem ad okot”.¹³ Debrecen liberális-konzervatív politikai közszelleme, mondja Irinyi,

⁸ U.o. 121.

⁹ U.o. 177. E tekintetben Romsics Ignác is kontinuitást állapít meg Tisza István, Bethlen István, Klebelsberg Kunó és még Teleki Pál életművét átívelően is. Ld. Fontolva haladók, múltba tekintő reformerek. Hankiss Elemérrel és Romsics Ignáccal beszélget Farkas Zoltán: *Fontolva „haladók”, múltba tekintők, reformerek* Mozgó Világ 2000/1. sz. <https://epa.oszk.hu/01300/01326/00001/januar1.htm>

¹⁰ Tőkéczi László: id. mű 8.

¹¹ Ország László „*Anglomania*” in *Hungary, 1780–1900*. Hungarian Studies in English (Debrecen) XII. (1979) 19–36. Érdekes még e korszak ez irányú érdeklődésének két másik példájára is utalni: Felméri Lajos: *Az iskolázás jelene Angolországban* Budapest, 1881, továbbá a John Stuart Mill politikai filozófiáját jól ismerő Asbóth János: munkáira: *Magyar Conservatív politika*, Budapest, Légrádi, 1871. és uő: *Korunk uralkodó eszméi* Budapest, Akadémiai 1896.

¹² Irinyi Károly *A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben, 1867–1918*. Debreceni Egyetem 2002.16–18.

¹³ U.o.

inkább az angломánia jegyében homogenizálódott, s Nagy-Britanniát tekintette nem csak a népek szabadsága egyetlen öréneke, hanem az organikus polgári fejlődés modelljének.¹⁴ (Az anglofilia a 18. század közepétől-végétől tetten érhető Magyarországon: pl. Kármán József (*A nemzet tsinosodása*, 1795.), Széchenyi István, Vörösmarty, Bajza, br. Eötvös József, Arany László, Csengery Antal, Trefort Ágoston, Asbóth János stb. műveiben.)

A *Magyar Figyelő* lapjain Tisza Istvánnak és szerzőtársainak visszatérő és jellemző témája a társadalombiztosítás kérdése: Milyen legyen a társadalombiztosítás? Samuel Smiles *Önsegély (Self-Help)* c. művére is utalva már 1911-ben két eszmefuttatásban is vizsgálja a Lloyd George-féle társadalombiztosítási koncepciót és a kontinentális európai rendszerek közötti lényeges különbségeket: az angol célkitűzés „óvjuk, védjük, fejlesszük, tökéletesítsük azt az anyagot [az embereket, az emberi erőforrást], amelyekből a modern állam alkotva [van]; s ezáltal emeljük, finomítsuk, nemesítsük és... segítsük az államot magát... és ezen munkálkodhatni... érdemes feladat minden államférfiúnak...”,¹⁵

Az angol közösségi társadalom-felfogás tükröződik ebben, (itt is S. Smiles-ra hivatkozik) kiemelve, hogy a pragmatikus és konzervatív angol [Lloyd George liberális párti volt!] nem állít fel e célból költséges új hivatalokat, hanem a régi jól bevált tisztán társadalmi egyleteket bízta meg az e körül felmerülő adminisztrációs tevékenységgel, míg az állam csak a háttérben áll, s pénzével meg hatalmával segít, ha szükséges... Lloyd George egyesíteni igyekszik a magán s az államigazgatás előnyeit”.¹⁶

Tehát a példa a kontinentális és az angol biztosítási rendszer közötti leglényegesebb különbséget emeli ki. „A kontinensen a centralizált hatósági pénztá-

¹⁴ Irinyi Károly id. mű 110. lásd még Hankiss-Romsics gondolatait az organikus, fokozatos polgári fejlődésről. *Mozgó Világ* 2000/1. sz.

¹⁵ Tisza István *Az új angol szociális biztosítási törvényjavaslat [Lloyd George pénzügy-miniszter előterjesztésében]* Magyar Figyelő 1911/II 145–461. – Romsics Ignác álláspontja szerint is a modern társadalombiztosítást a konzervatív politikusok Tisza Istvántól kiindulva a két világháború között támogatták. – Megjegyezzük, hogy Felméri Lajos és Asbóth János is felfigyeltek az alulról építkező angol közösségépítő társadalom jellegzetességeire: Felméri írja: „szerencsés ország, ahol az államot nem tekintik valamely elkülönült és független lénynek, mely a tagok akarata ellenére is létezhet és tehet. Ritka egy föld, ahol a Kormány akciója minduntalan csak az alattvalók működését tetézi, s ahol a társadalom buzgósága a kormány tetterejét folytonfolyvást élesíti. (Felméri: id. mű 53.) Más megfogalmazásban olvashatjuk Asbóth Jánosnál az angol Disraeli *egy nemzet* politikájának sikerességére utalva „...a hol nem az adott viszonyok, hanem bizonyos elvek képezték a kiindulást, és nem a haza érdeke, hanem bizonyos elvek érvényesítése volt a cél...” azok az államok/társadalmak nem emelkedtek, hanem elbuktak. (Asbóth János id. mű 3.)

¹⁶ Tisza István *Az angol szociális biztosítási törvény javaslat* Magyar Figyelő 1911/II 445–461.

rak kezelésébe kerültek [befizetők milliói], melyek így megszibbasztották az addig működött önkéntes intézményeket és bürokratizmusba fojtották az egész biztosítási ügyet. Lloyd George javaslata merészen szakít e rendszerrel, midőn a biztosítás végrehajtását egészen az önkormányzati egyesületek kezében hagyja meg: A rendszer három pilléren áll: a dolgozó (az alkalmazotti réteg is) a munkaadó és az állam hozzájárul a költségekhez.”¹⁷ „És ezzel a munkás-biztosítási közpénztárak molochjától, amely adminisztratív kiadások címén annyi milliót nyel el a munkások filléreiből, az angol társadalom megszabadult.” Ami még ennél is sokkal fontosabb, az angol törvényhozó a biztosítási kényszert kívánja oldani úgy, hogy a munkások szabad önkormányzatát, felelősségérzetét, önrendelkezési jogát csak erősebbé teszi. Ez jelent korszakot a munkásbiztosítás történetében. „Ebben láthatjuk egy szebb és jobb jövő zálogát mindannyian, akik aggódva szemléltük a német rendszernek a munkásosztály szellemi és erkölcsi színvonalát leszállító következményeit.”

A német szociáldemokraták kritikájaként folytatja Tisza érvelését: „nincs a szociáldemokráciának a hatósági biztosítási intézményeknél alkalmasabb melegágya. Tápot ad arra a törekvésre, hogy államosítsanak, hatóságilag kezeltessenek társadalmi életünk egyéb intézményei is” „Azokat a gondokat, azokat a létérdekeket, amelyek előrelátó, okos, józan életmódra indíthatnák a munkást és felébreszthetnék felelősségérzetét, leveszi válláról. Ezzel egész energiáját, egész szellemi és erkölcsi erejét szabadabbá teszi az agitáció és a társadalom-felforgató eszmék számára. A munkásegyletek [Németországban] nem foglalkozhatnak a munkás reális létérdekeivel”.¹⁸

Az öngondoskodás (self-help)¹⁹ smiles-i eszméjének magyarországi elterjesztésében a debreceni Könyves Tóth Kálmán játszott kulcsszerepet Smiles négy könyvének lefordításával. Ezek [az *Önsegély* (1879), a *Takarékosság* (1878), a *Jellem* (1880) és a *Kötelesség* (1882)] Szánthó Sámuel, debreceni történelemtanár kezébe kerültek, aki azonnal a tettek mezejére lépett és elindította a manchesteri *Rochdale* önszegélyző szövetkezet mintájára a *Debreceni Kölcsönös*

¹⁷ Tisza István: *Kényszerbiztosítás és önkormányzat* Magyar Figyelő 1911/III 329–337.

¹⁸ Uo. 329–337.

¹⁹ Samuel Smiles: *Self-Help* c. műve 1859-ben jelent meg, ugyanabban az évben, melyben Charles Darwin *The Origin of Species* illetve John Stuart Mill: *Essay on Liberty* c. munkája is megjelent. Érdekes megemlíteni, hogy Smiles 12 nyelvre lefordított műve a *The Art of Achievement*, (vagyis *Az eredményesség/előrejutás művészete* alcímet viselte és 1958-ig 71 kiadást ért meg. Smiles kulcsmondatai, melyekből Tisza István is átvész: „Az önszegély szelleme a gyökere minden valós fejlődésnek az egyén személyiségében... Ez alkotja az igazi forrását a nemzeti életerőnek (vigoro?). A kívülről jött segítség gyakran legyengít (enfeeble) [Tisza szóhasználatában: elzsibbaszt], de a belülről jövő segítség mindig megerősít.” Smiles. *Self help* Sphere Kiadó 1968. 11

Segélyző Egylet megszervezését. Nem ez volt az első Magyarországon, de a legnagyobbak közé nőtte ki magát néhány éven belül. Az első befizetési nap 1884. február 2-án volt. Egy hónap után 646 tagja lett, 13414 forint törzsbetéttel. 1903-ra taglétszáma 9000-re nőtt. 1910-ben költözött be a Kossuth u. 8. sz. alatti impozáns épületbe.²⁰ Első elnöke Simonffy Imre polgármester korábban járt Angliában is és – mint Irinyi Károly írja – Debrecen a „szabadelvű kormány kedvenc gyermekévé tette.”²¹

Ennek az önsegítő, cselekvő mentalitásnak másik jellegzetes példája a Debreceni Kereskedelmi Akadémia létrehozása, amely a Tisza István által is felmutatott polgári egyesülések mintájára hosszú előkészületek után jött létre 1886-ban. A Kereskedő Társulat kezdeményezésére már az 1850-es évektől megindult az oktatás, de hosszú éveken keresztül csak vasárnapi iskolaként, úgy, hogy Szoboszlai-Pap István református szuperintendens engedélyezte, hogy a Kereskedő Társulat oktatás céljára a Kollégium két-három tantermét használja vasárnap délelőtt és délután két-két óra terjedelemben. Később több más helyszínen folyt az oktatás, ami végül 1886-ban Akadémiává szerveződött.

Az Akadémia 1896-os millenniumi ünnepi emlékkönyve idéz az 1887-es első évfordulón elhangzott beszédből „Tanulságos, hogy mit képes az akarat és kitartás szerény eszközökkel nehéz viszonyok közepette is véghezvinni, ha az akarral ügyszeretet és kitartással buzgalom párosul...” Ebben az emlékkönyvben külön emlékezik meg az Akadémia Smiles-követő tanára, Szánthó Sámuel, az Akadémián belül létrejött *Ifjúsági Segélyző Egyesületről*, melyben hangsúlyos szerepet kap a kötelességtudatra való nevelés.

1911-ben a harmadik egyetem létrehozásának elveiről írt Grósz Emil a *Magyar Figyelőben*. Ezek az elvek is tükrözik Tisza Istvánnak a társadalombiztosítással kapcsolatos nézeteiben is tükröződő társadalmi önsegítő hajlam előtérbe helyezését. A harmadik egyetem alapítására felmerült helyszínek: Pozsony, Kassa, Debrecen, Temesvár, Pécs és Szeged. Pénzügyi okokból nem egyszerre, „hanem azon sorrendben törvényhozási úton [lehet] felállítani [a harmadik egyetemet], aminő sorrendet a helyi hozzájárulás adta pénzügyi könnyebbség mutat s ezeket is annyi és oly tudománykarokkal, amennyit és aminőt a helyi viszonyok, az ország közgazdasági szükségletei és a kultúra érdekei megkívánnak.”²²

²⁰ Erről legújabban lásd Gellér Ferenc cikke a *Városközpont Magazin* 2018. májusi számában.

²¹ Irinyi Károly: id. mű 58.

²² Grósz Emil: *A harmadik egyetem*. Magyar Figyelő 1911/II. 93–95. Grósz Emil szemészprofesszor a Budapesti Szemle 1910. évi lapjain már foglalkozott a harmadik egyetem alapításának kérdéseivel. Hat versengő várost említ, ekkor még azzal, hogy „Ha az egyetem sikeres működéséhez az ...előfeltételeket megkapja, akkor bármelyik versengő város alkalmas az elhelyezésre.” Vö. még Baltazár Dezső püspök megfogalmazását ugyanerről: „Főiskolánk egyetemmé fejlődéséhez az átengedendő érté-

A szellem-bélelt álmódzóktól és doktrinerektől mindig tartózkodó, az önmagára, szervesen örökölt polgári-kispolgári értékeire vigyázó Debrecen²³ újra és újra bűvópatakként visszatérni látszik saját civitásának értékeihez. A Tiszával több konkrét ügyben együttműködő püspök, Baltazár Dezső fogalmazta meg a progresszió itteni jellegzetességeit. *A haladó Debrecen* c. írásában (1934) kifejti, hogy szokták Debrecen a „maradiság városának” nevezni rosszindulat vagy felületes megítélés miatt. „Itt állunk legtovább a forradalom [az őszirózsás] ellen. A felületes megítélést Debrecen puritánságának, egyszerűségének lényéből vonhatjuk le..., az egyszerűségeen alapuló önazonosság azonban tiszteletreméltó, mert nemcsak anyagi, hanem erkölcsi érték felhalmozását és megőrzését jelenti, és jelent egyúttal minden jövődöbéli *okos haladás* [kiem. G. J.] számára nemcsak lehetőségeket, hanem nélkülözhetetlen előfeltételeket is.”²⁴

A debreceni civis-polgár-kispolgár fontolva (okosan) haladásának bűvópatakja megnyilvánult az 1939–1945-ös időkben és azt követően is. A gróf Tisza István által is elvetett és bírált szélsőségek kevésbé tudtak teret nyerni a civis-polgári környezetben. Sem a nyilas mozgalom, sem a kommunista munkásmozgalom nem tudott jelentősen kiteljesedni itt. Fehér András történész munkásságát ismerve, freudi őszinteségi elszólásként értékelhetjük, hogy egy 1978-as várostörténeti konferencián azt mondta, hogy a „szocialista irányba törekvő debreceni kommunista párt számára... a fővárosinál vagy az ipari városokénál nehezebb volt a harci terep.”²⁵

A polgárság és a kispolgári mentalitás elleni itteni harc ezért elhúzódóbb is lett. Mert, ahogy Gerő András írja egy közelmúltban megjelent cikkében a kiemelés 150. évfordulója kapcsán „... voltak, akik Magyarországon a 20. század második felében az egész polgárosodást és polgárságot meg akarták szüntetni:

kek és nyerendő ellenszolgáltatások helyes megszabása, az új korszak processzusának megindítása, a köz- és személyi érdekek megfelelő és igazságos kiegyenlítése” a feladat. Baltazár Dezső beszéde a debreceni diákgyűlés megnyitásakor (1912), idézi: Baráth Béla Levente *Földbegyökerezés és égbe fogózás. A Tiszántúli Református Egyházkerület története Baltazár Dezső püspöki tevékenysége tükrében (1911–1920)* Sárospatak, Hernád Kiadó, 2014. 97.

²³ A szociáldemokratákra tett kritikai megjegyzésként szögezi le Tisza István, hogy „a budapestiek [szocdemek] szempontjából öreg hiba, hogy nálunk a vidéki polgárság igen tekintélyes része maga is agrárérdekkörben él... A szociáldemokráciának nincs nagyobb ellensége, mint a reakciós demokrácia.” Magyar Figyelő 1913/II. p. 337. ill. 1913/II. 1–3.

²⁴ Baltazár Dezső: *A haladó Debrecen* Debreceni Képes Kalendárium 1934. 34–35.

²⁵ Fehér András *Az 1945 utáni politikatörténet országos és helytörténeti problémái* in Várostörténeti konferencia Debrecenben, Debrecen, Db. Városi Tanács kiadványa 1978. 118.

ők modernizálni akartak polgárok nélkül”.²⁶ Debrecenben még az 1980-as évek közepe táján is folyt a pártsajtóban a kispolgári gondolkodás elleni küzdelem. Az önsegítő jellegű megnyilvánulásokat letörni, negatív színben kívánták feltüntetni.²⁷ Érdekes mozzanat Debrecen történetében az az epizód, amelyről Andrásy István városi főmérnök visszaemlékezése számol be: Az 1944-es bombatámadások utáni romeltakarítás érdekében az ő javaslatára a város határozatot hozott arról, hogy a romok eltakarítását elvégzők a használható anyagok egy bizonyos részét saját célra megkapják, a többi pedig a városé lesz. Így a romok az országban a leghamarabb itt tűntek el. Sok más helyen ez csak 1946-ra sikerült, A kormány ezért Debrecennek nem akart forrást adni a romeltakarításra. Végül a város más célra járt ki támogatást.²⁸

Hasonlóan meglepi a kutakodót, amikor a Városi Tanács 1964. évi I. félévi költségvetésének végrehajtásához kapcsolódó, a jegyzőkönyvhöz becsatolt, a Tervosztály által a lakásépítésről készített jelentést megnézi. A táblázatos kimutatásból kiderül, hogy a vidéki városok között Debrecenben a legnagyobb arányú az önerőből (+ OTP hitel) épült lakások száma, és a legalacsonyabb az állami erőből magvalósultak aránya, és ezt a Tervosztály vezetője, Barbai Kálmán negatív jelenségnek minősíti.²⁹

Ugyanez az osztályvezető (1963-tól tanácsstag is) cikket írt a Tanács híradó egyik 1965-ös számában „Debreceni séta” címen, egy budapesti látogatója – aki már régen nem járt Debrecenben –, szájába adva gondolatait, elmondja, hogy az 1964–65-ben a villamossíneknek a Vöröshadsereg útja (Piac utca) közepére történt áthelyezése által a korábban „szélen futó villamossíneken belül lévő sétány, ez a kispolgári korzó mily örvendetes, hogy megszűnt.”³⁰ Ugyanitt elmondja, hogy látogatója szerint az új lakótömbök elhelyezése túl laza, Debrecenben egyébként is a nagyobb magyarországi városok között a legalacsonyabb a népsűrűség. Philippinyi Gábor és Pap József írják a Debrecen Története 5. kötetében, hogy a nagyerdei körzetben a 20. sz. első felében kialakult villanegyedben csak úgy épülhettek meg az OTP társasházak, hogy az utca felől nézve a villák takarásban legyenek. Süli-Zakar István társadalomföldrajzi munkássága is számos ilyen példát tár elénk, Emellett rendszeres a bátrabb szanalásra buzdító pártbizottsági állásfoglalás is.³¹

²⁶ Gerő András *Múlt, félmosollyal – 150 éve született meg az osztrák-magyar kiegyezés* Kommentár 2017. 1–3.

²⁷ Magyar József *A kispolgári nézetek és magatartásformák jelentkezése a közgondolkodásban és az ellenük folyó harc feladatai* Debreceni Szemle 1981/1. 113–125.

²⁸ Andrásy István: *Debrecen újjáépítése*. Debreceni Szemle 2015. 364–390.

²⁹ HBM Levéltár Tanácsulések jegyzőkönyvei, 1964. I. félév.

³⁰ Tanács híradó. 1965. április 4-ei ünnepi szám (lapszámozás nélkül)

³¹ Philippinyi Gábor – Papp József: *Debrecen Története* 5. kötet Debrecen, Csokonai Kiadó. 85–120

A korreferátum lezárásaként idézem Herczegh Ferenc *Felelőség nélkül* c. írását 1912-ből. „A felelőség nélkül politizálók nagy mozgékonyaságuknál és alkalmazkodó képességüknél fogva is taktikai fölényben vannak a reális politikusok fölött, akik elveikhez vannak láncolva, és a való életviszonyok topográfiája által csak akadályok között kénytelenek mozogni. És így a mi [Tisza és Herczegh] politikai küzdelmünk bizonyos nézőpontból szemlélve rendszerint a göröngyös földön poroszkáló reálpolitikusok és a felhők között nyargalászó ideálpolitikusok fantasztikus és eredménytelen csatájának képét adják.”³²

³² Herczegh Ferenc: *Felelőség nélkül* Magyar Figyelő 1912/IV. 6–10